

Englanniksi, ruotsiksi, hindiksi?

Anjum-dokumenttielokuvan toteuttaminen vierailta kielillä

Viestinnän koulutusohjelma
Radio- ja televisioilmaisu
Opinnäytetyö
1.12.2010

Telma Nuottimäki

TIIVISTELMÄSIVU

Koulutusohjelma Viestintä		Suuntautumisvaihtoehto Radio- ja televisioilmaisu	
Tekijä Telma Nuottimäki			
Työn nimi Englanniksi, ruotsiksi, hindiksi? <i>Anjum</i> -dokumenttielokuvan toteuttaminen vierailia kielillä			
Työn ohjaaja/ohjaajat Teija Voudinmäki, Sampsa Huttunen			
Työn laji Opinnäytetyö	Aika 1.12.2010	Numeroidut sivut + liitteiden sivut 24 + 1	
<p>TIIVISTELMÄ</p> <p>Tämä on toiminnallinen opinnäytetyö. Opinnäytetyön teososa on lyhytelokuva, henkilödokumentti <i>Anjum</i>, joka kertoo intialaisen runoilija-kirjailija Anjum Hasanin elämästä. Dokumentti on toteutettu ruotsin- ja englanninkielillä. Kirjallinen osa koostuu havainnoista, kokemuksista ja ratkaisuksista, joita dokumenttielokuvan tekeminen vierailia kielillä on saanut aikaan.</p> <p>Opinnäytetyön keskeisin tutkimusmateriaali on dokumentin tekijöiden haastattelut. Kirjallista tutkimusmateriaalia aiheesta ei ole, mutta tutkimushaastattelua ja siihen liittyvää kielellisyyttä käsittelevää kirjallisuutta on saatavana. Reflektoin omia kokemuksiani <i>Anjum</i>-dokumentin tekoprosessista ohjaajana, toimittajana, kuvaajana ja äänittäjänä keräämääni tutkimusmateriaaliin.</p> <p>Pyrin opinnäytetyössäni selvittämään, mihin dokumenttielokuvaa vieraalla kielellä tekevän on hyvä varautua jo elokuvan suunnitteluvaiheesta alkaen. Miten vieraan kielen käyttö vaikuttaa tuotantoprosessin eri vaiheissa ja mikä on vieraan kielen vaikutus elokuvan sisältöön. Lisäksi tutkin, mihin ongelmiin voi törmätä ja miten dokumentaristit ovat ratkaisseet kieleen liittyviä ongelmia tuotannoissaan.</p> <p>Suomalaisille dokumenttielokuvan tekijöille on itsestään selvää toimia vieraalla kielellä kuvaustilanteen niin vaatiessa. Vieraskielinen toteutus lisää kustannuksia, työmäärää ja väärinkäsitysten mahdollisuutta. Toimivan kuvausryhmän kokoaminen on erittäin tärkeää ja siinä käytetään apuna paikallista tuottajaa kuvauskohteessa. Opinnäytetyötä varten haastatellut dokumentaristit ovat kehittäneet omia toimintatapoja mm. tulkkaus- ja käännöstilanteita varten.</p>			
Teos/Esitys/Produktio Dokumenttielokuva <i>Anjum</i> , ohjaus ja käsikirjoitus Telma Nuottimäki, 14 minuuttia, DVD			
Säilytyspaikka Aralis-kirjastokeskus			
Avainsanat Dokumentti, vieras kieli, kielitaito, tulkkaus, käännös			

Degree Programme in Film and Television		Specialisation Television and Radio Work
Author Telma Nuottimäki		
Title English, Swedish or Hindi? The use of foreign languages in production of documentary <i>Anjum</i>		
Tutor(s) Teija Voudinmäki		
Type of Work Bachelor's Thesis	Date 1 December 2010	Number of pages + appendices 24 + 1
<p>ABSTRACT</p> <p>This Final project comprises of two parts, namely the thesis and the artistic work. The artistic part of the project is short documentary of the life of an Indian Poet and Novelist Anjum Hasan. The production languages of the documentary are both Swedish and English. The thesis itself examines the production of a documentary film in a foreign language, namely a non-native language of the filmmaker.</p> <p>The main research methods of the thesis consist of interviews of the Finnish documentary makers. Written research material of the theme is, however, not available. Literature concerning linguistic issues in the research interview is found. In addition, I also reflect my own experiences when making the documentary <i>Anjum</i> as director, editor, camera- and soundman with respect to the material that I have collected during this process.</p> <p>The aim of the thesis is to find out which problems a documentary filmmaker that is working in a foreign language can encounter during the production and how it is possible to prepare for these in advance.</p> <p>The Finnish documentary makers find it axiomatic to work in a foreign language if the production requires that. There is increase in costs, more work, and a higher possibility for misunderstandings when a foreign language is used as a production language. It is very important to get a working production team and often a local producer is used to gather the team. The Documentary makers that are interviewed for this thesis have developed own personal methods e.g. interpretation and translation.</p>		
Work / Performance / Project Shortfilm Anjum, Director and Scriptwriter Telma Nuottimäki, 14 minutes, DVD		
Place of Storage Aralis-kirjastokeskus		
Keywords Documentary, foreign language, knowledge of languages, interpreting, translation		

1	JOHDANTO	2
2	DOKUMENTTIELOKUVAN MÄÄRITELMIÄ.....	3
3	VIERAALLA KIELELLÄ TOTEUTETTUJA DOKUMENTTIELOKUVIA	4
3.1	Katja Gauriloffin dokumenttielokuvia	4
3.2	Jouko Aaltosen dokumenttielokuvia.....	5
3.3	Opiskelijatuotantoja.....	5
3.3.1	Hanna Onttosen opinnäytetyöelokuva <i>Tähteä etsimässä</i> (2011)	5
3.3.2	Oma opinnäytetyöelokuva <i>Anjum</i> (2010).....	6
4	VIERASKIELINEN TOTEUTUS JA KIELITAITO	6
4.1	Miksi päädytään tekemään dokumenttielokuvaa vieraalla kielellä?.....	6
4.2	Miten dokumentissa ja sen tuotannossa käytettävät kielet valitaan?.....	6
4.3	Miten kielitaitoa määritellään?.....	7
5	VIERAAN KIELEN KÄYTTÖ TUOTANTOPROSESSIN AIKANA	8
5.1	Ennakkotuotanto	8
5.2	Dokumentin kuvausjakso	9
5.2.1	Tulkin käyttö.....	9
5.2.2	Tulkkauskäytäntöjä kuvaustilanteissa	11
5.2.3	Muita huomioita kuvausjakson aikana	13
5.3	Jälkityöt.....	13
5.3.1	Litterointi.....	13
5.3.2	Leikkaus	15
5.3.3	Tekstitys.....	16
5.4	Vieraan kielen vaikutus elokuvan sisältöön.....	17
5.5	Vieraan kielen vaikutus elokuvan talouteen.....	18
5.6	Tekijöiden huomioita	19
6	TUTKIMUKSIA JA OHJEITA VIERAAN KIELEN KÄYTÖSTÄ	20
6.1	Tutkimaton aihe?.....	20
6.2	Dokumenttielokuvaan sovellettavaa kirjallisuutta	21
7	PÄÄTELMIÄ.....	22
	LÄHTEET.....	24

LIITTEET

1 JOHDANTO

Opinnäytetyössäni käsittelen dokumenttielokuvan toteutusta vieraalla kielellä. Opinnäytetyö on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka teososa on englannin ja ruotsin kielillä toteutettu henkilödokumentti *Anjum*. Dokumenttielokuvan päähenkilö on runoilija-kirjailija Anjum Hasan (1972), jonka koti on Bangalossa Intiassa. Hänen teoksiaan on julkaistu englanniksi ja ruotsiksi mm. Intiassa, Australiassa ja Ruotsissa. Hän matkustaa paljon ja vierailee usein miehensä sukulaisten luona Ruotsissa ja Suomessa.

Kirjallisessa osassa keskityn huomioihin, ongelmiin, mahdollisuuksiin ja ratkaisuihin, joita vieraalla kielellä tuotetun dokumenttielokuvan tekeminen tuo tullessaan.

Omassa opinnäytetyödokumentissani vieraan kielen käyttö toteutuskielenä ja siitä seuranneet asiat yllättivät minut. Olin alun perin suunnitellut tekeväni henkilödokumentin Anjum Hasanin suomalaissyntyisestä kirjailijamiehestä suomen kielellä, joka on miehen äidinkieli, vaikka hän virallisesti onkin ruotsinkielinen. Hänen mielestään englantia äidinkielenään puhuva puoliso Anjum Hasan oli mielenkiintoisempi päähenkilö elokuvaan. Zac O'Yeah kiittää kirjassaan *Guru! en resa till underlandet* (2004,5) puolisoaan: "Den na bok vill jag tillägna Anjum, vars mor är hindu, vars far är muslim, som tror på buddism och som gifte sig med mig." Koska Anjum Hasan suostui kuvattavaksi ja haastateltavaksi, innostuin opinnäytetyöni saamasta käänteestä niin paljon, etten edes tullut ajatelleeksi päähenkilön vaihtoon liittyviä kielellisiä asioita. Dokumenttia kuvattiin lopulta myös Ruotsissa ja siinä esiintyi ruotsalaisia henkilöitä, niinpä mukaan tuotantoon tuli ruotsin kieli.

Opinnäytetyöelokuva tehtäessä heräsin pohtimaan vieraalla kielellä tekemisen ongelmia ja haasteita. Jouduinko tekemään muutoksia alkuperäisiin suunnitelmiin kielen takia, toiko vieraskielisyys jotain lisää tai veikö se jotain pois ja minkälaisia kokemuksia on muilla suomalaisilla opiskelija- ja ammattidokumenttielokuvan tekijöillä vieraskielisistä dokumenttituotannoista?

Tarkoitukseni on selvittää, miten vieraiden kielten käyttö on vaikuttanut dokumenttielokuvan toteutukseen ja miten eri tilanteita on käytännössä ratkaistu. Pääasiassa käytän aiheeni lähestymiseen ja tiedonkeräämiseen dokumenttielokuvia muilla kuin omalla äidinkielellään tehneiden Katja Gauriloffin, Jouko Aaltosen ja Hanna Onttosen haastatteluja. Haastattelujen lisäksi käytän alalta tehtyjä tutkimuksia, dokumenttielokuvasta kirjoitettua kirjallisuutta, lehtiartikkeleita, internet-julkaisuja sekä reflektoin omia kokemuksiani *Anjum*-dokumentin teosta.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, mitä kaikkea lisätyötä tai muuten huomioitavaa vieraskielinen toteutus voi tuoda tuotannon eri vaiheisiin, mitä on hyvä ottaa huomioon jo ennakkosuunnitteluvaiheesta alkaen ja miten dokumenttielokuvien tekijät ovat ratkaisseet ongelmia tai muita tuotannon aikana vastaan tulleita yllätyksiä aiemmissä tuotannoissa.

2 DOKUMENTTIELOKUVAN MÄÄRITELMIÄ

Skotlantilainen John Grierson otti 1920-luvulla käyttöön käsitteen dokumenttielokuva ja määritteli sen "dokumentaariseksi todellisuuden luovaksi käsittelyksi" (Sedergren & Kippola 2009).

Peter von Bagh (2007, 10) on kerännyt dokumenttielokuvan määritelmiä kirjaan *Vuosisadan tarina*. Hän vertaa dokumenttia fiktion seuraavasti:

Dokumenttien tarina on kuitenkin ehdottomampi siten, että sen parhaiden saavutuksien kautta etenevä kertomus leikkaa toiveunet ja harhat minimiin ja on pelkistetyksi eräänlainen "totuus, armoton totuus" kuten Danton tiivisti.

Dokkino opetusmateriaalissa (2008) sanotaan, että "Se [dokumenttielokuva] voi antaa katsojalle uutta tietoa tai ymmärrystä, se voi antaa ohjeita tai mahdollisuuksia toimia

maailman muuttamiseksi. Katsojaan vaikutetaan tiedolla, mutta vielä enemmän tunteella”.

3 VIERAALLA KIELELLÄ TOTEUTETTUJA DOKUMENTTIELOKUVIA

Dokumenttielokuvan aihe, kohde ja henkilöt sekä työryhmä määräävät toteutuksessa käytettävät kielet. Tässä opinnäytetyössä käsiteltävissä elokuvissa työryhmien pääkieli on ollut englanti. Elokuvien tuotantoprosessin aikana ja valmiissa elokuvissa käytettyjä kieliä ovat suomi, kolttasaame, ruotsi, eesti, englanti, ranska, portugali, italia, venäjä, ukraina, evenki, tuva, hindi ja lingala.

3.1 Katja Gauriloffin dokumenttielokuvia

Katja Gauriloffin ohjaamassa elokuvassa *Huuto tuuleen* (2007) kerrotaan kolttasaamelaisien halusta ja taistelusta säilyttää kolttasaamelaisien perinteet ja muistot (Elonet). Elokuva on pääosin toteutettu suomen kielellä. Katja Gauriloff olisi halunnut käyttää enemmän saamen kieltä, mutta hän törmäsi toteutuksessa kieliongelmaan, hän ei itse puhu kolttasaamea.

Vaikka ihmiset olisivat sitä [saamea] osanneet, mutta kun ne tiesivät ja tiedostivat sen, että minä en sitä ymmärrä täysin, he puhuivat suomea ja sitä on hirveen vaikea vääntää elokuvaa varten takaisin koltan kielelle (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010).

Valmisteilla olevassa elokuvassa *Purkitettuja unelmia* (2011) kerrotaan elintarvikkeen reitistä purkkiin ja edelleen lappilaiseen supermarketiin. Elokuva kertoo yksittäisten työläisten arjesta tässä ketjussa. (Purkitettuja unelmia.) Kuvausmaita ovat olleet Brasilia, Portugali, Ranska, Italia, Ukraina Venäjä ja Suomi. Kaikki elokuvan henkilöt puhuvat filmissä omaa äidinkieltään. Elokuva on tehty kolme vuotta. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Katja Gauriloff ei käytä elokuvissaan perinteisiä dokumenttielokuva haastatteluja, joissa haastateltava puhuu kameralle, tästä lisää luvussa 5.3. Tulkkausikäytäntöjä kuvaustilanteessa. Elokuvat *Huuto tuuleen* ja *Purkitettuja unelmia* poikkeavat toteutuksina toisistaan siinä, että ensin mainitussa on mukana myös sataprosenttisia tilanteita, kun taas

Purkitetuissa unelmissa kuullaan haastateltavien puhetta lähes ainoastaan voice overina (taustaselostuksena) (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010).

3.2 Jouko Aaltosen dokumenttielokuvia

Jouko Aaltosen alkuperäiskansojen pariin sijoittuvia elokuva kolmiosainen *Taigan kansalaisia* (1992) kertoo Siperiassa paimentolaisina asuvista evenkeistä ja heidän elämän muodostaan. Trilogian seurantaosassa *Paluu Taigalle* (1994) selvitetään, mitä evenkiväestölle on tapahtunut Neuvostoliiton romahdettua. Elokuvat on toteutettu evenkin ja venäjän kielellä. *Rummun ja Buddhan välissä* (1997) on Tuvassa tuvan kielellä toteutettu dokumentti shamanismista ja paimentolaisuudesta. *Kusum* (2000) kertoo 14-vuotiaan intialaisen tytön ja hänen perheensä kamppailusta sairautta ja henkiä vastaan, elokuvan kieli on hindi. (Illume.)

Kongon Akseli (2009) poikkeaa edellisistä siinä, että sen päähenkilö on suomalainen Akseli Leppänen, joka työskenteli laivamiehenä Kongo-joella 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Hänen päiväkirjojensa tarinoiden kertomiseen etsittiin aineistoa Kongosta. Dokumentin kieliä olivat ranska ja lingala, muita paikallisia kieliä ei käytetty, koska siinä ei perehdytty paikalliseen kulttuuriin, henkilöön tai yhteiskuntaan. (Illume; Aaltonen, Haastattelu 5.10.2010.)

3.3 Opiskelijatuotantoja

3.3.1 Hanna Onttonen opinnäytetyöelokuva *Tähteä etsimässä* (2011)

Metropolia Ammattikorkeakoulun opiskelija Hanna Onttonen kuvasi kesällä 2009 Madonnan kiertuetta seuranneen norjalaisen fanin elämää kiertueen aikana. Päähenkilön, joka on yksi Euroopan suurimmista Madonna-faneista, hän oli tavannut Madonnan konsertissa jo vuonna 2001. Toteutuksessa käytettyjä kieliä olivat englanti, ruotsi, ranska ja eesti. Elokuva valmistuu vuonna 2011. (Onttonen, haastattelu 28.9.2010.)

3.3.2 Oma opinnäytetyöelokuva *Anjum* (2010)

Oma opinnäytetyöni teososa *Anjum* (2010) on henkilödokumentti intialaisesta runoilija-kirjailijasta Anjum Hasanista. Päähenkilön äidinkielenä voinee pitää englantia, vaikka hänen äitinsä on hindu, koska sekä hänen äitinsä että isänsä ovat englannin kielen ja kirjallisuuden opettajia ja kotikielenä hänen perheellään on aina ollut englanti. Oli luonnollista käyttää yhteistä kieltä dokumentin teossa. Osa elokuvasta kuvattiin Ruotsissa ja siellä kielenä oli ruotsi. Elokuva perustuu Anjum Hasanin haastatteluihin, joissa hän puhuu perheestään, kirjallisuudesta, suhteestaan Skandinavian maihin ja identiteetistään intialaisena kirjailijana.

4 VIERASKIELINEN TOTEUTUS JA KIELITAITO

4.1 Miksi päädytään tekemään dokumenttielokuvaa vieraalla kielellä?

Ihminen on utelias. Aina on lähdetty tutustumaan vieraisiin kulttuureihin ja tutkimaan niitä. Elokuvaus on mahdollistanut vieraiden kulttuurien ja niiden kohtaamisen tallentamisen liikkuvassa muodossa. Toisaalta halu tutustua vieraisiin kulttuureihin joudutti elävää kuvaa esittävien laitteiden suosiota ja niiden kehittämistä jo eurooppalaisen imperialismien alkuvaiheessa 1600- ja 1700-luvuilla. (Nummelin 2005, 41.)

4.2 Miten dokumentissa ja sen tuotannossa käytettävät kielet valitaan?

Olosuhteiden pakosta on käytettävä kieltä, jonka avulla pystyy kommunikoimaan elokuvan henkilöiden kanssa. Vieraskieli voi olla kieltä, jota tekijä osaa, esimerkiksi englanti, joka yleensä on kansainvälinen elokuvatyöryhmän kieli. Vieraskieli voi olla myös tekijälle täysin tuntematon, jolloin tulkin käyttö on välttämätöntä. Kielivalinta tehdään tilanteen mukaan.

Jouko Aaltonen näkee kielen osana laajempaa kulttuurista kohtaamista ja vuorovaikutusta. Hän huomasi tehdessään *Taigan kansalaisia* -dokumenttia Evenkiassa, että kohtaukset, joissa käytettiin moskovalaista antropologian opiskelijaa venäjän kielen tulkkina, eivät olleet yhtä sujuvia kuin kuvattavien omalla kielellä tehdyt kohtaukset.

Osasyynä kitkaan kielen lisäksi oli myös opiskelijan edustama venäläinen ylikansallinen kulttuuri, joka edusti alkuperäiskansan vastapuolta. Aaltonen havaitsi, että välillä kuvattavat suorastaan kiusasivat venäläistä tulkkia. (Aaltonen, Haastattelu 5.10.2010.)

Katja Gauriloffille on ehdottoman tärkeää, että hänen dokumenttinsa henkilöt voivat puhua omaa äidinkieltään.

Ilman sitä [kuvattavien oman äidinkielen käyttöä] elokuva olis täysin mahoton, ihmiset ilmaisee itseään parhaiten omalla kielellä (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010).

Hanna Onttonen kertoo saaneensa dokumenttinsa kuvaus- ja haastattelutilanteeseen syvyyttä ja rentoutta käytettyään välillä ruotsin kieltä, joka norjalaiselle päähenkilölle oli englantia läheisempi kieli (Onttonen, haastattelu 28.9.2010).

Omassa dokumentissani kieleksi tuli automaattisesti englantia, joka on ainoa yhteinen kielimme päähenkilöni kanssa. Työryhmän koko oli vaihteleva kuvauspäivästä riippuen ja välillä mukana oli myös englantia taitamattomia henkilöitä, silloin käytimme tilanteen mukaan suomea, ruotsia ja englantia. Alun perin elokuvassa piti olla myös suomenkielisiä haastatteluja ja ne tehtiinkin, mutta ne jäivät eri syistä pois valmiista elokuvasta. Ruotsin kieli tuli mukaan, koska runoilija ja kääntäjä Marie Lundquist sai mahdollisuuden valita kielen, jolla häntä haastatellaan. Hän valitsi haastattelukieleksi ruotsin, joka on hänen äidinkieltensä englannin sijaan, joka on hänelle normaali työkieli.

4.3 Miten kielitaitoa määritellään?

Kielitaitoa voi määritellä erilaisilla mittareilla esimerkiksi kielitaitotestistä saatavilla pisteillä. Kielitaito voi kuitenkin olla hyvin alakohtaista ja kokonaisuutta on vaikea arvioida. Kokemus omasta kielitaidosta on subjektiivinen, hyvällä itsetunnolla varustettu ihminen todennäköisesti arvioi kielitaitonsa paremmaksi. Anu Nousiainen määrittelee Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä (Lokakuu 2009) kielitaitoa seuraavasti:

Hyvä kielitaito ei ole sitä, että osaa useita kieliä tyydyttävästi. Hyvä kielitaito tarkoittaa sitä, että puhuu erinomaista englantia: että on sujuva, ymmärtää puheen vivahteita ja osaa käyttää idiomaattisia ilmaisuja, ääntää hyvin, eikä joudu rajoittamaan sitä, mitä tahtoo sanoa.

Dokumenttielokuvaa tehtäessä kielitaitovaatimukset ovat hyvin erilaisia. Joissain olosuhteissa välttävään vierankielen taito helpottaa työntekoa huomattavasti. Katja Gauriloff olisi äärettömän onnellinen, jos hallitsisi vielä kolmannen kielen suomen ja englannin lisäksi. Tulkin välityksellä toimittaessa on aina luotettava tulkkiin ja loppujen lopuksi ei kuitenkaan voi olla varma, että asiat on tulkattu tilanteen vaatimalla tarkkuudella. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Toisaalta Jouko Aaltonen toteaa, että pitkien kuvausjaksojen aikana vaisto kehittyy niin, että ihmisten välisiä jännitteitä ja tavoitteita alkaa ymmärtää, vaikkei aina ymmärrä sanallista kieltä (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010).

Oman englannin kielentaitoni pohja on lukion lyhyt englanti ja 20 vuoden työskentely matkailualalla, lentoliikenne- ja toimistoenglannin parissa. Huomasin dokumenttielokuvasuorituksen aikana, että kielitaito on hyvin alakohtaista ja omaa kielitaitoa ja sen riittävyyttä on hyvin vaikea arvioida.

5 VIERAAN KIELEN KÄYTTÖ TUOTANTOPROSESSIN AIKANA

Päätymisen itselle vieraskieliseen dokumenttielokuvan toteutukseen johtuu käytännön syistä: päähenkilö puhuu muuta kuin tekijän äidinkieltä tai kuvauspaikka on ulkomailla.

5.1 Ennakkotuotanto

Ulkomailla toteutettavan elokuvan ennakkovalmistelut ovat monimutkaisempia kuin kotimaassa kuvattuna. Sekä Aaltonen että Gauriloff panostavat paikallisten tuotannollisten yhteyshenkilöiden etsintään. Molempien mielestä ystävyys-suhteet näissä yhteyshenkilön etsintätilanteissa ovat erittäin tärkeitä. Jos kontaktihenkilöt tunnetaan tai joku luotettava taho on suositellut heitä, voi etukäteen olettaa, että asiat hoituvat. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010; Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Anjum-dokumenttia tehdessä huomasin itse, että tukeutuminen ystäviin on helppoa, nopea ja varmin tapa hoitaa tuotannollisia asioita kotimaasta käsin. Ystävän avulla löysin päähenkilön Intiasta sekä asiantuntijahaastateltavan ja musiikintekijän Ruotsista.

Ammattituotannoissa paikallinen tuottaja auttaa mm. matkustamisen ja kuljetusten järjestämisessä sekä paikallisen työryhmän kokoamisessa. Lähes kaikissa maissa työskentelykulttuuri on erilaista jo ensi yhteydenotoista. Ehdottoman tärkeää on yhteisen kielen, englannin, molemminpuolinen hallitseminen. Katja Gauriloff on kerran joutunut tilanteeseen, jossa paikallinen tuottaja ei puhunut riittävästi englantia ja siitä aiheutui hassuja väärinkäsityksiä ja kummelluksia. Kielitaidottomuus ei kuitenkaan ollut lopullinen syy tuottajan vaihtoon. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Toimintatavat tuotannoissa ovat tapauskohtaisia. Esimerkiksi Gauriloffin *Purkitettuja unelmia* -kuvauksissa Brasiliassa ryhmän kuvaaja oli suomalainen, muu ryhmä ja kalusto paikallisia, kun taas Ukrainassa koko kalusto ja suuri osa kuvausryhmää oli Suomesta (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010).

Hanna Onttonen matkusti kuvausmaihin suomalaisen kuvaajan kanssa. Suomalaisen kuvaajan mukaantulo vaikutti päätökseen toteuttaa elokuva pääosin englannin kielellä, koska kuvaajan ruotsin kielen taito ei ollut riittävä ruotsinkieliseen toteutukseen, mikä oli ollut Onttonen alun perin suunnittelema toteutuskieli. (Onttonen, haastattelu 28.9.2010.)

Anjum-elokuvan ennakkotuotantoa kielivalinta hidasti ja monimutkaisti huomattavasti. Käsikirjoituksen tekeminen englanniksi tuntui vaikealta ja lopulta päähenkilö sai ennakkoon ainoastaan haastattelukysymykset. Taustamateriaaliin (päähenkilön kirjoittamat runokirjat, romaanit ja artikkelit) tutustuminen oli hidasta. Jouduin tekemään käännökset mm. kuvausluvista englanniksi ja ruotsiksi. Käännöstyössä vaikeinta oli oikeiden termien valinta, sanakirjastakaan ei ollut apua, kun ei tiennyt pitikö valita "performer" vai oliko kyseessä "contributor/interviewee". Sain apua kuvauslupien kääntämiseen Annakaisa Partaselta Metropolia Ammattikorkeakoulusta ja Taneli Haroltä Arcadasta.

5.2 Dokumentin kuvausjakso

5.2.1 Tulkin käyttö

Alkuperäiskansojen ja muiden englantia taitamattomien parissa kuvattaessa on tulkin käyttö välttämätöntä. Dokumenttielokuvaa tehtäessä tulkin valinta on erityisen tärkeää,

tulkin on täydellisen kielitaidon lisäksi ymmärrettävä elokuvan tekemisen ja ohjaajan tarpeita sekä vaatimuksia (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010). Tulkilla on oltava myös kulttuurista sensibiliiteettiä ja hänen on toimittava elokuvan tekijän ja kuvattavan kulttuurin välimiehenä, osana laajempaa kulttuurista kohtaamista ja vuorovaikutusta (Aaltonen; haastattelu 5.10.2010).

Sekä Katja Gauriloffilla että Jouko Aaltosella on kokemuksia hyvin ja huonosti onnistuneista tulkkauksilanteista. Parhaiten tulkkauksilanteen ovat hoitaneet sellaiset henkilöt, jotka ovat samalla toimineet paikallisina tuottajina. He ovat ymmärtäneet elokuvan tekemisen tarpeet ja ovat toimineet kahteen suuntaan rakentaen kommunikaation elokuvantekijöiden ja kohteen väliin. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010; Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Aaltonen toteaa, että tulkin etsiminen on lähestulkoon yhtä tärkeää kuin elokuvan henkilöitten. Hänellä oli Intiassa *Kusum*-elokuvaa tehtäessä tulkkina Farsaan Wadia.

Hän [Farsaan Wadia] oli kastijärjestelmän ulkopuolinen farsi ja hänellä oli erittäin hyvä sensibiliiteetti intialaiseen mutkikkaaseen sosiaaliseen järjestelmään. Ilman häntä me ei oltaisi päästy kyseisessä elokuvassa niin lähelle Kusumin perhettä ja parantajaa. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010.)

Vastaava kokemus Katja Gauriloffilla on Brasilian kuvauksista, missä paikallinen tuottaja toimi tulkkina. Tuottaja oli tehnyt koko ikänsä elokuvia ja mm. paljon yhteistyötä Mika Kaurismäen kanssa ja tunsii elokuvan tekemisen läpikotaisin. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Huonoimmat kokemukset molemmilla on ammattitaitoisista henkilöistä, jotka joko eivät hallitse elokuvan tekemistä tai heidän asenteessaan on ollut ongelmia (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010; Gauriloff, haastattelu 29.9.2010).

Göteborgin kirjamesseilla syksyllä 2009 kuvaamassani seminaarissa päähenkilöni Anjum Hasan ja hänen runojensa ruotsintaja Marie Lundquist keskustelivat kääntämistyön problematiikasta kirjallisuudessa ja tulivat samaan tulokseen elokuvan tekijöiden kanssa: tulkkeja ja kääntäjiä on saatavilla, mutta sopivan henkilön löytäminen voi olla hyvinkin vaikeaa.

Haastava tilanne Katja Gauriloffille oli omasta kulttuurista kertova *Huuto tuuleen*

-elokuva, koska hän ei itse osannut kolttasaamea. Koska hänellä ja kuvattavilla oli yhteinen kieli, suomi, ei tulkin käyttäminen tuntunut järkevältä, mikä aiheutti sen, että elokuvassa kuuluu saamen kieli valitettavan vähän.

Se tuntuu hullulta käyttää tulkkiä, mutta näin se pitäis tehdä. Tulkin ottaminen tilanteeseen on aina raskas prosessi, kuinka kiva onkaan tehdä ihan kahdestaan tai kolmestaan haastatteluja. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

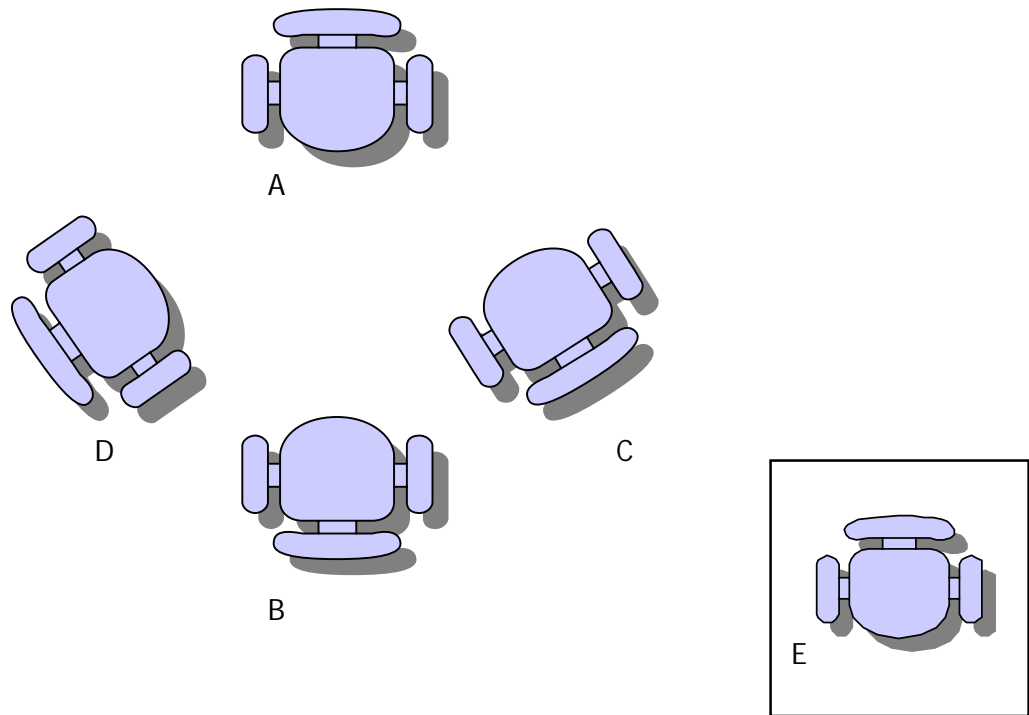
Anjum-dokumentin kuvaustilanteissa huomasi, että sujuvampi kommunikaatio olisi ollut toivottavaa. Työtäni helpotti se, etten joutunut kuitenkaan käyttämään kieliä, joita itse en olisi osannut. Päähenkilöni puoliso toimi välillä tulkkina ja kielellisenä sekä kulttuurisena välittäjänä. Kuvausten aikana hän mm. opasti minua länsimaisen ja intialaisen aikakäsityksen eroista.

5.2.2 Tulkkauskäytäntöjä kuvaustilanteissa

Katja Gauriloff ja Jouko Aaltonen ovat luoneet omat toimintatavat tulkkaustilanteisiin. Aaltonen on tehnyt pitkiä kuvausmatkoja ja viettänyt paljon aikaa dokumenttielokuvan henkilöiden parissa. Erityisesti elokuvan kuvausten alkuvaihetta hän pitää vaikeana, koska vielä ei tunneta henkilöitä ja paikallisia tapoja. Hän on etukäteen keskustellut kuvaajan kanssa tulevasta tapahtumasta ja sopinut, mitä kuvataan. Heti kuvauksen jälkeen tulkki on tehnyt nopean työkäännöksen videonauhalle, sanelukoneelle tai muulle taltiointivälineelle. Samalla ohjaaja kuulee, mitä kohtauksessa on tapahtunut ja rakentaa jatkoa sen mukaan. Vähitellen työ helpottuu, kun tutustutaan kuvattaviin. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010; Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Me tehtiin näitten kuvattavien kanssa metsästys- ja kalastusretkiä, jossa ei ollut tulkkiä mukana, eikä siinä ollut mitään vaikeutta kommunikoinnissa. Ihmisten välisen ymmärryksen lähtökohta on se kieli, mutta se kieli ei ole kaikki. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010.)

Gauriloff ei käytä elokuvissaan perinteisiä dokumenttielokuvalla tyypillisiä haastatteluja, joissa haastateltava puhuu kameralle tai haastattelijalle. Haastattelutilanteet nauhoitetaan ilman kameraa ja ääntä käytetään taustaselostuksena. Tulkkaus toimii kahden tulkin avulla. Haastatteluhuoneessa on haastateltava, haastatteliija/ohjaaja, äänittäjä ja tulkki. Ulkopuolella on simultaanitulkki. (Kuvio 1.)

Kuvio 1. Työryhmän asemat Gauriloffin haastattelutilanteessa.

Haastattelija (B) tekee kysymyksen englanniksi, jonka tulkki (D) kääntää haastateltavalle (A). Haastateltava vastaa ja äänittäjän (C) taltioima vastaus menee simultaanitulkkille (E), jonka kääntämä vastaus menee haastattelijalle (B) radiomikrofoniin. Näin haastattelija tietää reaaliaikaisesti, mitä haastateltava vastaa ja voi tehdä lisäkysymyksiä tai ohjeistaa haastateltavaa esimerkiksi vastaamaan kokonaisilla lauseilla. Käytäntö haastattelutilanteissa vaihtelee tapauskohtaisesti. Esimerkiksi Brasiliassa äänittäjä toimi myös tulkkina. Simultaanitulkkkaus taltioidaan myös nauhalle ja taltiointi on käyttökelpoinen elokuvan jälkityövaiheessa. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Ukrainassa Katja Gauriloff oli tilanteessa, jossa hänellä ei ollut käytössä simultaanitulkkkausjärjestelmää ja siitä aiheutui ongelmia, jotka hän kohtasi vasta leikkauspöydässä Suomessa. Haastattelutilassa ollut tulkki oli kääntänyt Gauriloffin haastateltavalle esittämän kysymyksen väärin ja Gauriloff sai vastauksen väärään kysymykseen. Elokuvan kannalta tämä oli merkittävää, koska dokumentissa kaikille eri maiden työläisille esitettiin samoja kysymyksiä, joista rakennettiin henkilöstä kertova potretti. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

5.2.3 Muita huomioita kuvausjakson aikana

Gauriloff on huomannut, että vaikka englannin puhuminen ei ole hänelle enää ongelma, vieraalla kielellä työskentely on jopa fyysisesti raskaampaa. Keskittyminen siihen, että vältytään kommunikaatio-ongelmilta ja että kaikki varmasti toimii, vie paljon energiaa. Riski kasvaa työryhmän koon ja käytettävien kielten määrän mukaan. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Huomasin oman kuvausjaksoni aikana, varsinkin tilanteissa, joissa käytimme kolmea kieltä (suomi, ruotsi, englanti), että kiireessä, vaihtuvissa tilanteissa ja paineen alla kielet alkavat vähitellen mennä sekaisin. Välillä asioita saattaa selittää pitkäänkin englanniksi henkilölle, joka ei lainkaan ymmärrä sitä, vasta ilme paljastaa, että jotain on vialla tai sitten asiat eivät tule suusta ulos millään kielellä.

Ohjaajan, kuvaajan, äänittäjän ja haastattelijan roolien hoitaminen yhtä aikaa itselle vieraalla kielellä oli haastavaa. Parissa kohtauksessa, joissa haastattelin päähenkilöni sisarta, tuntui hyvältä, kun päähenkilöni istui kameran vieressä haastamassa siskoaan keskusteluun, näin sain itse keskittyä tekniseen puoleen. Päähenkilön sisaren haastattelua ei nähdä dokumentissa. Kuvaustilannetta helpotti se, että tunsin kuvattavan. Uskon, että kokemattoman ohjaajan/haastattelijan on helpompia työskennellä jo tuotantoprosessin alusta alkaen tuntemansa henkilön kanssa, ettei energiaa kulu tutustumiseen ja oikeiden kommunikointitapojen etsimiseen.

5.3 Jälkityöt

5.3.1 Litterointi

Dokumentaristien litterointikäytännöt poikkeavat toisistaan erilaisten toteutustapojen, tarpeiden ja leikkauskäytäntöjen mukaan.

Katja Gauriloff litteroi itse kaikkien haastatteluiden englanninkieliset tulkkauksenauhat, joille on tallennettu haastatteluiden simultaanitulkkaukset. Litterointiin hän käyttää paljon aikaa, mutta samalla hän kuuntelee tekstin hyvin tarkkaan, syventyy ja pääsee siihen

uudelleen sisään. Gauriloffille ei ole suurta merkitystä litteroiko hän suomen- vai englanninkielistä tekstiä. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Tulkki saattaa sekota sanoissa, tiputtaa jotain pois tai näin, saattaa tulla semmosia sanoja, mitä ei välttämättä tiä, pitää vähän mettästä, englanti on ehkä pikkusen haastavampaa (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010).

Kun nauhalla on jokin erityisen mielenkiintoinen keskustelunpätkä ja Gauriloff haluaa hyvän käännöksen, hän käyttää tulkkia jo litterointivaiheessa. He kuuntelevat pätkiä yhdessä tai sitten Gauriloff on valmiiksi leikannut jotain, mikä tarkistetaan yhdessä. Joskus tapahtuu niin, että tässä vaiheessa huomataan, ettei haastateltava sanokaan sitä, mitä tulkkausnauhalla kerrotaan, muokkaukset ovat kuitenkin onnistuneet aina yllättävän hyvin. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Jouko Aaltonen työstää kuvattua materiaalia tiettyyn pisteeseen ilman käännöstä. Vasta kun kieleen on päästävä tarkasti kiinni, alkuperäinen teksti käännetään ja litteroidaan. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010.)

Oman dokumenttielokuvani litterointivaihe oli työläs ja huomasin, että englannin ja ruotsin litterointi vei huomattavasti enemmän aikaa kuin suomenkielisen tekstin purkaminen. Yksi syy oli, että päähenkilöni varsinainen äidinkieli on englanti ja minun kielitaitoni rajoittuu englannin kielen lukio-opintoihin ja käytännön harjoitteluun. Jouduin käyttämään sanakirjaa jatkuvasti ja sanojen löytäminen oli välillä hyvin vaikeaa, koska englanti kirjoitettuna poikkeaa foneettisesta kielestä niin paljon. Ruotsin kirjaaminen tuntui myös yllättävän vaikealta, vaikka puhekielenä ruotsi on minulle englantia lähempi. Nuoruudessa olen asunut Ruotsissa vuoden ja työskennellyt siellä peruskoulussa suomalaisten lasten kotikielenopettajana. Onnekseni kaikki haastateltavat puhuivat hyvää kirjakieltä, mikä helpotti urakkaa huomattavasti. Englannin kielen murteiden, intianenglannin tai slangin kirjaaminen olisi ollut huomattavasti hitaampaa tai jopa mahdotonta. En myöskään litteroinut kaikkea materiaalia, vaan ainoastaan mahdollisesti käytettävät osuudet.

Samoin kuin Katja Gauriloff, huomasin, että litterointivaiheessa pääsin takaisin sisälle tallentamaani materiaaliin paljon syvemmin kuin vain katsomalla sitä. Lisäksi sisältö ja tunnelmat palautuivat mieleen muutaman kuukauden tauon jälkeen.

5.3.2 Leikkaus

Leikkausvaiheessa Katja Gauriloffilla on käytössä aiemmin mainittu simultaanitulkkausnauha. Hänellä on leikkausohjelman aikajanalla puheelle kolme ääniraitaa: radiomikrofoni-, puomi- ja tulkkausraita. Näiden ääniraitojen avulla Gauriloff voi leikata elokuvan voice overin (taustaselostustekstin) ilman, että hänellä on tulkki koko ajan vieressä kääntämässä. Tulkkausnauhan käyttö elävän, leikkaushuoneessa istuvan tulkin sijaan tässä leikkausvaiheessa vähentää kustannuksia huomattavasti. Tulkin käyttäminen kotimaassa on erittäin kallista ja on tarkoin mietittävä, mitä haluaa käännättää. Kohdemaassa tehty käännöstyö on halvempaa. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Kun taustaselostusteksti on leikattu, paikalle otetaan tulkki tai henkilö, joka ainakin ymmärtää haastateltavan omaa kieltä. Tässä vaiheessa kustannussäästöjä tuo se, että Gauriloffilla on paljon kielitaitoisia tuttuja, jotka auttavat pienten palasten kasaamisessa. Internet-yhteys helpottaa työtä, klippejä voi lähettää ulkomaille esimerkiksi skypen kautta. "Kaikkea on käytetty, mitä tahansa johonkin tilanteeseen keksii." (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Joskus kuvaustilanteessa huomaamatta jääneet käännösvirheet tai väärinymmärrykset tulevat vastaan vasta leikkauspöydällä, kuten luvuissa 5.2.2 Tulkkausikäytäntöjä kuvaustilanteissa ja 5.4 Vieraankielen vaikutus elokuvan sisältöön, mainitut tapahtumat. Niiden korjaaminen jälkikäteen on mahdotonta. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Jouko Aaltonen leikkaa kuvatun materiaalin ensin väljästi kokoon, käyttökelpoinen materiaali kasataan aikajanelle. Jos materiaalissa on puhetta, hän liittää kunkin kohtauksen jälkeen tehdyn raakakäännöksen omaksi ääniraidaksi. Raakakäännöksestä voi tarkistaa, mistä henkilöt kohtauksissa puhuvat. Tämän väljän version jälkeen voidaan vielä omin neuvoin leikata versio, josta on jätetty pois se, mikä ei varmasti tule lopulliseen elokuvaan. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010.)

Hienoleikkausvaiheessa tarvitaan elokuvan alkuperäistä kieltä hallitseva henkilö. Lopuksi vielä tehdään tarkistus, jossa leikkausyksikköön tulee tulkki, jonka kanssa käydään läpi lause lauseelta, jopa sana sanalta leikattu osuus. Tarkistetaan, että skarvit on tehty oikein ja ajatus menee lauseiden mukaan. Tarkistuksen jälkeen tehdään vielä vii-

meinen käännös alkuperäiskielestä suomeksi ja englanniksi. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010.)

Suomessa harvinaisia kieliä taitavia kääntäjiä voi tiedustella yliopiston kautta. Jouko Aaltosen kontaktit tulkkien kanssa ovat yleensä syntyneet jo kuvausvaiheessa ja käännöksen voi teettää lähettämällä aikakoodatun DVD-levyn paikalliselle kääntäjälle, joka palauttaa valmiin käännöksen sähköpostilla. Budjetin salliessa voidaan paikallinen kääntäjä ottaa mukaan leikkausyksikköön viimeisen version leikkaukseen. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010.)

Omassa työssäni huomasin, että huolella tehty litterointi helpotti leikkausvaihetta. Lau-seiden ja ajatusten hahmottaminen kokonaisuuksiksi oli helpompaa kirjoitetun tekstin avulla, silti korvan oli oltava paljon herkempänä kuin suomenkielistä tekstiä leikatessa. Mielestäni myös aineiston karsiminen oli helpompaa, kun oli käytössä tarkka käsikirjoitusversio.

5.3.3 Tekstitys

Ammattituotannoissa lopullinen tekstitys teetetään yleensä ulkopuolisella tekijällä. Material sample- ja demopätkiä varten sekä lopullista leikkausta varten Gauriloffin elokuvaan tehdään tekstitystä myös leikkausyksikössä. Apulaisleikkaaja tekstittää Avidilla. Leikkaajaa varten pitää olla reilusti tekstitettyä materiaalia. Koska tekstitysvaihe on hyvin kallis, Katja Gauriloffin pitää tehdä rajaus siitä, mistä kohtaa haastatteluja mahdollisesti tullaan käyttämään lopullisessa filmissä. Rajauksen pohjalta apulaisleikkaaja tai assistentti tekstittää. Tekstittäjältä vaaditaan paljon osaamista, hänen pitää olla englannin kielentaitoinen, jotta hän pystyy tekemään tekstityksen litteroinnin pohjalta, lisäksi hänen pitää hallita leikkausohjelma (Avid), jotta hän pystyy tekemään itsenäisesti tekstiplanssit leikkaajaa varten. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Opiskelijatöissä tekstitys hoidetaan itse. Opiskelijoille järjestettiin Metropolian ammattikorkeakoulussa tekstitystyöpaja, jossa englannin kielen opettaja Sari Hantula ja tekstityssammattilainen Marko Pohjanrinne perehdyttivät elokuva- ja tv-tekstittämiseen, kieleen, muotoon ja käytäntöihin. Lisäksi oppilailta on mahdollisuus tarkistuttaa tekemänsä tekstitykset Sari Hantulalla.

Tekstitystyöpajassa opimme, että tekstittäjän ja kääntäjän ammattitaito näkyy lopputuloksessa. Kun käytetään ammattilaista, vältetään tekstitysten ja käännösten käännöskukkasia:

”I’ve got Cruise Control.”
 ”Autossani on risteilylippujen tarkastuspiste.”
 (Tekstiyöpaja 11.5.2010.)

Monet kotimaiset elokuvafestivaalit edellyttävät suomenkielistä tekstitystä tai dialogilistaa vieraalla kielellä toteutettuihin elokuvaan, joten tekstittäminen tai dialogin kääntäminen on välttämätön työvaihe oppilastuotannoissakin.

Oman opinnäyteyöni ruotsinkielisen osuuden olen tekstittänyt englanniksi. Ilman ammattilaisten neuvoja ja tarkastusapua lopputulos olisi ollut huono niin ulkoasultaan kuin sisällöltäänkin. Olen myös tehnyt elokuvan dialogista suomenkielisen käännöksen elokuvafestivaaleille lähetettäviä kopioita varten.

5.4 Vieraan kielen vaikutus elokuvan sisältöön

Kun kuvaustilanteessa ollaan täysin tulkin varassa, voi editointivaiheessa paljastua yllätyksiä, kuten luvussa 5.2.2 Tulkkauksen käytäntöjä kuvaustilanteissa kerrottiin. Siitä, että tulkki ei tunne elokuvan tekemistä, voi aiheutua ongelmia, vaikka hän olisi kuinka ammattitaitoinen.

Litterointivaiheessa huomasin, että tulkki oli kääntänyt päähenkilön ”Njet” vastauksen ”No, I’m not married”. Sinne oli pantu merkitys, jota tekstissä ei ollut. Enhän mä voi käyttää missään ”Njet”, kun en mä voi käyttää kysymyksiä. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Hanna Onttonen uskoo, että sai kielivalinnan avulla lisää syvyyttä dokumenttiin. Osa hänen elokuvastaan toteutettiin ruotsinkielellä, Hän joutui harkitsemaan jopa päähenkilön vaihtamista, koska kuvattavan englannin taito ei ollut niin hyvä ja lisäksi hänellä oli fyysisistä syistä johtuva käheä ääni. (Onttonen, haastattelu 28.9.2010.)

Luvussa 5.2.1 Tulkin käyttö mainittu intialainen tulkki mahdollisesti Jouko Aaltosen pääsyn lähemmäs intialaista yhteiskuntaa ja kuvattavia henkilöitä.

Hän (Farsaan Wadia) ei ainoastaan tehnyt kuvattavia ymmärrettäviksi meille, vaan hän pystyi ymmärtämään miten me länsimaiset leffantekijät ajateltiin ja kylähän me ollaan oman kulttuurimme tuotteita samalla tavalla ja meillä on kulttuurin tuomia itsestään selvyyskysymyksiä, joitten yli on hirveen vaikeeta nähdä. Farsaanissa näki sen, miten tulkin idea on olla kahden suuntainen ja sillä tavalla hän pystyy rakentamaan kommunikaation elokuvan tekijöitten ja kohteen välille. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010)

Tässä opinnäytetyössä käsitellyissä elokuvissa suurimmat sisällölliset muutokset ovat johtuneet muista kun kielellisistä seikoista. Omassa elokuvassani mummin nilkannyrjäytys, joidenkin haastatteluiden sisällöllinen epäonnistuminen ja tekniset ongelmat aiheuttivat suurimmat muutokset. Katja Gauriloff on mm. joutunut vaihtamaan päähenkilöä sääolosuhteiden takia Portugalissa, koska tomaattien sadonkorjuu siirtyi yllättäen viikolla (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010).

5.5 Vieraan kielen vaikutus elokuvan talouteen

Tulkin ja yleensä ylimääräisen henkilökunnan käyttö kuvausryhmässä lisää elokuvan tuotantokustannuksia. Ylimääräisen henkilön palkat, matkat, majoitukset ja päivärahat vievät suuren summan elokuvan budjetista. Säästöjä syntyy, kun kohdemaassa teetetään mahdollisimman suuri osa tulkkaustyöstä ja ystävilta pyydetään apua. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Aaltosen mukaan pitkiä seurantaelokuvia tehtäessä sopivan tulkin löytäminen on erityisen haasteellista, koska tulkkaavan henkilön on pystyttävä sopeutumaan kuvausryhmään ja ymmärrettävä elokuvan tekijöiden tarpeet. Jo näistä syistä paikallisista käännöspalveluista tilattavien tulkkien käyttäminen ei tule kysymykseen tuotannoissa, mutta käännöspalvelutulkin käyttö on myös kustannuskysymys, se olisi liian kallista. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010.)

Opiskelijatuotantojen tuotantobudjetti on yleensä minimaalinen. Ulkomailla kokonaan tai osaksi toteutettuihin elokuviin on mahdollista hakea oppilaitokselta kansainvälistä matkatukea. Matkatuella voi kattaa osa matkakuluista, mutta ulkopuolisen rahoituksen tarve kasvaa, mitä kauemmas tai kalliimpaan kohteeseen matkustetaan kuvaamaan ja mitä kauemmin kuvausmatka kestää.

5.6 Tekijöiden huomioita

Katja Gauriloff on työskennellyt *Purkitettuja unelmia* -elokuvan kanssa kolme vuotta ja on huomannut, että jonkinlaista ruutinoitumista on tullut, kun takana on niin monia maita ja haastatteluja. Hän arvelee kuitenkin, että tämän projektin jälkeen hän varmasti arvostaa seuraavaa kertaa, kun pääsee tekemään töitä suomen kielellä.

Kun mä teen omalla äidinkielellä. niin mä ymmärrän kaiken, kaikki on mun omalla vastuulla ja mä pystyn luottamaan siihen, mitä mä kuulen ja mä tiedän mitä mä saan. (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010.)

Elokuvan tekemisessä vieraalla kielellä pitää hyväksyä se, että työnteko on hitaampaa ja kontrollin määrä on vähäisempi. Lisäksi pitää luottaa enemmän vaistoonsa kuin omalla äidinkielellä työskenneltäessä. Väärinkäsitysten mahdollisuus, käänkövirheet ja muut ongelmat lisääntyvät, mutta kyseessä on periaatteessa kuitenkin kommunikatiotilanne ja inhimillinen toiminta, jolloin väärinkäsityksiä tulee myös omalla kielellä toimittaessa. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010.)

Vieraan kielen vierauteen voi törmätä myös fiktiivistä elokuvaa tehdessä. Mika Kaurismäelle oli tärkeää päästä välillä työskentelemään suomen kielellä suomalaisten näyttelijöiden kanssa, kun hän teki elokuvat *Kolme viisasta miestä* (2008) ja *Haarautuvan rakkauden talo* (2009).

"Kun tekee elokuvaa vieraalla kielellä, kielen nyanssit jäävät helposti huomaamatta." Kaurismäki sanoo ja ottaa esimerkiksi Jim Jarmuschin episodielokuvan *Night on Earth*, jonka viimeinen osio sijoittuu Suomeen. "Hyvä elokuvahan se on, mutta kyllä siitä huomaa, että Jarmusch ei puhu Suomea äidinkielenään." (Rehnström, 2009)

Itse olin mukana Teatterikorkeakoulun avoimessa yliopistossa toteutetussa fiktioelokuvassa *Yhteinen jaettava* (2010), jonka työryhmässä oli ruotsalainen lavastaja. Tuotantokielenä käytettiin suomea, ruotsia ja englantia. Kuvaustilanteissa toimimme pääosin suomenksi, koska se oli suurimmalle osalle helpoin vaihtoehto. Pienestä budjetista, tiukasta aikataulusta, uudesta toimintaympäristöstä ja tuotannon vaativuudesta huolimatta lavastajan ensimmäinen elokuvalavastus onnistui loistavasti. Vaikeimpana kohtana koko tuotannossa lavastaja piti sitä, ettei hän ymmärtänyt suomenkielistä keskusteluaamme.

Hanna Onttonen sanoo, että haastattelutilanteet suomeksi ovat helpompia, mutta haasteita ymmärtää ja päästä lähelle haastateltavaa voi tulla omalla kielelläkin. Esimerkiksi haastateltavan ikä tai persoona voi olla kieltä suurempi haaste. (Onttonen, haastattelu 28.9.2010.)

Hanna Onttonen *Tähteä etsimässä* -elokuva on alun perinkin suunniteltu tehtäväksi kansainvälisenä yhteistyönä. Dokumentin kansainvälisyys mahdollistaa elokuvan tarjoamisen useammille televisiokanaville. (Onttonen, haastattelu 28.9.2010.)

Omassa opinnäytetyöelokuvassani sain koko elokuvan tuotantoprosessin ajan lisää uutta ja mielenkiintoista tietoa päähenkilöstäni ja hänen urastaan kirjailijana. Ruotsissa kuvatun osuuden, ruotsalaisen runoilijan haastattelun ja päähenkilön ruotsiksi ja norjaksi käännettyjen teosten ansiosta voin tarjota dokumenttia esitettäväksi myös Ruotsissa ja Norjassa.

6 TUTKIMUKSIA JA OHJEITA VIERAAN KIELEN KÄYTÖSTÄ

6.1 Tutkimaton aihe?

Jouko Aaltonen väitöskirjassa *Todellisuuden vangit vapauden valtakunnassa* (2006) tarkastellaan muun muassa dokumenttielokuvan tekoprosessia. Teosta varten on haastateltu kymmentä suomalaista dokumenttielokuvan tekijää ja siinä on tarkasteltu yksityiskohtaisesti kahta heidän teoksistaan. Näistä teoksista kahdeksassa on kielenä ollut joku muu kuin tekijän äidinkieli. Kukaan väitöskirjassa esiintyvistä elokuvan tekijöistä ei tuo millään tavalla esille kielen vaikutusta elokuvan tekoprosessissa.

Jouko Aaltosen mukaan koko haastatteluaineistossa eivät kielelliset asiat tulleet esille. Hän epäilee, että elokuvien tekijät mieltävät kieliongelman osaksi kokonaisprosessia, eikä sitä ajatella erillisenä osa-alueena. Se, että työkieli on englanti, on itsestään selvyyttä monikansallisissa kuvausryhmissä, eikä englannin käyttö tuota ongelmia. Pitkissä seurantadokumenteissa tilanne on toinen, kun vietetään pitkiä aikoja vieraisissa kulttuuriympäristöissä. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010.)

Markku Lehmuskallion ja Anastasia Lepsuin dokumenteissa näkyy kielen tärkeys. Niissä on paljon satuja, tarinoita ja lauluja, joissa kieli on tärkeässä asemassa, ja he kiinnittävät erityisen paljon huomiota käännökseen ja tekevät paljon töitä hyvän käännöksen eteen. Kuitenkaan Markku Lehmuskallio ei mainitse mitään erikseen kieleen liittyvää haastattelutilanteessa. Aaltonen käytti haastattelumetodina avoimia kysymyksiä ja hän uskoo, että jos vieraan kielen käyttö olisi ollut selvä ongelmakohta, se olisi tullut esille jonkin kysymyksen kohdalla. Lehmuskallion ja Lepsuin tapauksen, Nenetsi-trilogian tuotannon, tekee poikkeavaksi muista alkuperäiskielillä tehdyistä dokumenteista se, että toinen tekijöistä puhuu nenetsiä. (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010.)

6.2 Dokumenttielokuvaan sovellettavaa kirjallisuutta

Tiedon onnistunut kerääminen ja sen ymmärtäminen vaatii dokumenttielokuvan tekijältä taitoa kommunikoida kuvattavan kohteen kanssa. Yhteinen kieli on yksi perusedellytyksistä kommunikaation saavuttamiseksi dokumenttielokuvan tasolla.

Sekä Katja Gauriloff että Jouko Aaltonen korostavat sitä, että myös omalla kielellä tehtäessä tulee kommunikaatio-ongelmia ja sattuu väärinkäsityksiä (Aaltonen, haastattelu 5.10.2010; Gauriloff, haastattelu 29.9.2010).

Kommunikaatio-ongelmilta ei voi välttyä, vaikka kieli olisi oma äidinkieli ja kaikki puhuisi sitä, siltikin tulee aina jotain ristiriitoja ja epäymmärtämyksiä, mutta kun tehdään vieraskielistä, niin se vaan potenssiin lisääntyy (Gauriloff, haastattelu 29.9.2010).

Hirsijärvi & Hurme (2004, 48) määrittelevät haastattelun kahden ihmisen väliseksi viestinnäksi, joka perustuu kielen käyttöön. Heidän mukaansa vuorovaikutus koostuu ihmisten sanoista ja niiden kielellisestä merkityksestä ja tulkinnasta.

Hirsijärvi & Hurme (2004, 53) korostavat sitä, että kieleen ja käsitteisiin liittyvät ongelmat ovat keskeisiä ja ne on otettava huomioon tutkimussuunnitelmaa tehtäessä, vaikka kommunikointi tapahtuisi "samalla kielellä".

Edellä olevan ottaen huomioon, on hyvin ymmärrettävää, miksi tulkin ammattitaito ja ymmärrys elokuvan tekemiseen on tekijöille niin tärkeää. Muodostaahan hän suuren

osan haastattelutilanteen kommunikaatioyhteydestä omalla puheellaan, asenteellaan ja persoonallaan.

7 PÄÄTELMIÄ

Kautta aikojen on lähdetty tutkimusmatkoille tutustumaan vieraisiin maihin, kansoihin ja kulttuureihin. Jo yli 100 vuotta elokuvantekotekniikka on mahdollistanut tutkimuksen kohteen kuvantallentamisen ja äänikin on saatu liitettyä mukaan lähes yhtä kauan. Dokumenttielokuvan tekijät jatkavat tutkimusmatkailijoiden perinteitä ja tutkimusmatkailijat tekevät dokumenttielokuvia.

Dokumenttielokuvan tekijät pitävät luonnollisena vieraiden joukkoon menemistä sekä kommunikointia tulkin välityksellä. Haastatteluissa korostuu tulkin sopivuus elokuvantekoprosessiin. Loistava kielitaito on vasta pohja selviytyä erityisvaatimuksista, joita elokuvanteko ja tekijät tulkitilalta edellyttävät. Parhaiten työstä selviää sopeutuva, joustava ja mukautuva henkilö, jolla on kokemusta aiemmasta toiminnasta elokuva-alalla sekä tuntemusta eri kulttuureista.

Englannin kielen hallitseminen ja toimiminen englannin kielellä monikansallisissa kuvausryhmissä on suomalaisille dokumenttielokuvan tekijöille itsestään selvyys. Tästä johdetaan, ettei dokumenttielokuvan tekoa käsittelevissä kirjoissa ole mainintoja dokumentin toteutus- tai työkielen mukanaan tuomista huomioista. Tutkimusta ja tutkimushaastattelua käsittelevistä kirjoista löytyy haastattelun kielellisen puoleen liittyvää materiaalia, joka soveltuu myös dokumenttielokuvan tekoon.

Vieraalla kielellä toimittaessa elokuvan kaikissa tuotantovaiheissa tulee kuitenkin vastaan asioita, joita omalla äidinkielellä toimittaessa ei kohtaisi tai joutuisi ratkaisemaan. On asioita, kuten tulkkauksen järjestäminen, johon voi varautua etukäteen. Haastattelemani dokumentin tekijät ovatkin kehittäneet itselleen sopivia toimintatapoja esimerkiksi simultaanitulkkaukseen ja työkäännösten tekemiseen.

Elokuvaa tehtäessä sattuu myös yllätyksiä ja kuvaustilanteissa pyritään toimimaan tilanteen vaatimusten mukaan ja tekemään nopeita ratkaisuja, jos tilanne niin vaatii. Kaikkein suurimmat yllätykset ja niitä seuranneet muutokset ovat aiheutuneet haasta-

telluille dokumentin tekijöille muusta kuin käytetystä vieraasta kielestä, vaikka sekin on aiheuttanut tekijöille sattumuksia.

Vieraalla kielellä toimittaessa elokuvan tekokustannukset nousevat, kun kuvausryhmässä on oltava ylimääräisiä henkilöitä ja jälkityöt vaativat tulkin tai kääntäjän läsnäoloa ainakin osittain. Työ on hitaampaa, kun puhetta ja tekstiä joudutaan kääntämään.

Omaan opinnäytetyöelokuvaani englannin ja ruotsin kielet tulivat suunnittelematta. Jälkeenpäin ajatellen se on varmasti hyvä, koska jos minulla olisi ollut aikaa harkita kielivalintaa, olisin pohtinut kykyäni suoriutua urakasta ja mahdollisesti luopunut siitä. Myös toimiminen monessa roolissa (ohjaaja, kuvaaja, äänittäjä, haastattelija) yhtä aikaa oli pakon sanelema käytäntö ja kielellinen haaste lisäsi vielä yhden tason tähän huojuvaan rakennelmaan. Lisäksi olisin miettinyt, haluanko toteuttaa vieraskielisen dokumentin, koska pidän suomen kieltä arvokkaana osana kulttuuriamme ja pyrin kaikissa mahdollisissa arkitilanteissakin käyttämään suomea ja sen rikkaita ilmaisuja kielemme tunkevien vieraskielisten laina- ja slangisanojen sijaan.

Jälkeenpäin yllätyin kun huomasin, että tehtyäni litterointityötä ja uppouduttuani päähenkilöni englanninkieliseen maailmaan, puhutun englannin kielen ymmärtämiseni oli loikannut harppauksen eteenpäin. Vaikutus alkoi hävitä noin kuuden kuukauden jälkeen, mutta olin oivaltanut, miten yksinkertaista on parantaa kielitaitoa.

Jouko Aaltonen luo uskoa epävarmaan dokumentin tekijään "Se ei ole mikään epäonnistumisen merkki tai mitta, että ongelmia tulee, pikemmin päinvastoin, jos niitä ei tule, pitää olla huolissaan." Katja Gauriloff sanoo olevansa "hyvä unohtaan kaikki negatiiviset asiat", mikä varmasti olisi oivallinen kyky kenelle tahansa elokuvantekijälle.

LÄHTEET

Aaltonen, Jouko 2006. Todellisuuden vangit vapauden valtakunnassa - Dokumenttielokuva ja sen tekoprosessi. Helsinki: Like.

von Bagh, Peter 2007. Vuosisadan tarina. Helsinki: Teos.

Dokkino, DocPoint, Helsingin dokumenttielokuvafestivaali, opetusmateriaali
<<http://www.docpoint.info/w/dokkino/opetusmateriaali/extra1.htm>>
(luettu 21.10.2010).

Dokumenttiprojekti. Purkitettuja unelmia. Yle TV2,
<http://ohjelmat.yle.fi/dokumenttiprojekti/tuotannossa/tuotannossa/ravioli_purkitettuja_unelmia> (luettu 12.10.2010).

Elonet
<<http://www.elonet.fi/title/ekumqt/>> (luettu 12.10.2010).

Hantula, Sari & Pohjanrinne, Marko. Tekstityöpaja 11.5.2010. Helsinki: Metropolia ammattikorkeakoulu. Muistiinpanot opinnäytetyön tekijän hallussa.

Hasan, Anjum, Lundquist, Marie, Wallin, Birgitta 2009. Indiska versfötters väg till Sverige –seminaari. Göteborg. Videotallenne opinnäytetyön tekijän hallussa.

Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2004. Tutkimushaastattelu. Helsinki: Gaudeamus.

Illume, filmografia 1987-
<http://www.illume.fi/site/?lan=1&page_id=5> (luettu 25.10.2010).

Nousiainen, Anu 2009. Mai neim is Mäti. HS kuukausiliite 10/2009, 44-54.

Nummelin, Juri 2005. Valkoinen hehku. Tampere: Vastapaino.

O'Yeah, Zac 2004. Guru! en resa till underlandet. Stockholm. Ordfront.

Rehnström, Henri Waltter 2009. Kätkeyty hymy. Aviisi 10/2009
<<http://www.aviisi.fi/artikkeli/?num=10/2009&id=515e61b>> (luettu 5.10.2010).

Sedergren, Jari & Kippola, Ilkka 2009. Dokumentin ytimessä. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Haastattelut:

Aaltonen, Jouko, TaT, ohjaaja, tuottaja ja käsikirjoittaja, 5.10.2010 (puhelinhaastattelu), 26.10.2010 (sähköposti)

Gauriloff, Katja, ohjaaja ja käsikirjoittaja, Oktober Oy, Helsinki 29.9.2010

Onttonen, Hanna, viestinnän opiskelija, Metropolia Ammattikorkeakoulu, Helsinki 28.9.2010

HAASTATTELURUNKO

Taustakysymykset:

1. Omakielitaito
2. Millä kielillä olet tehnyt dokumentteja / mitä kieliä olet käyttänyt työprosessissa?
3. Onko käyttämäsi kieli ollut dokumentissa esiintyvien henkilöiden äidinkieli?
4. Miten päädyit vieraskieliseen toteutukseen?
5. Oletko käyttänyt tulkkia?
6. Tässä haastattelussa käsiteltävät dokumenttielokuvat.

Dokumentin tekoprosessia käsittelevät kysymykset:

1. Vaikuttiko kielivalinta mielestäsi elokuvan sisältöön?
2. Vaikuttiko kielivalinta mielestäsi elokuvan ennakkovalmisteluihin?
3. Vaikuttiko kielivalinta mielestäsi elokuvan jälkitöihin?
4. Vaikuttiko kielivalinta elokuvan talouteen?
5. Aiheuttiko kielivalinta ongelmia?
6. Toiko kielivalinta jotain lisää?
7. Miten tulkin käyttö vaikutti toteutukseen?
8. Mikä mielestäsi on olennaisin ero äidinkielellä ja vieraalla kielellä tehtyjen toteutusten välillä?
9. Mitä mahdollisia yllätyksiä tai kommelluksia vieraalla kielellä työskentely aiheutti?
10. Mitä muuta haluat sanoa?